

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL ENFORCEMENT LAW

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-17>

УДК 343.2/.7

О.О. ЖИТНИЙ

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін,

E-mail: alexzprof@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-626X>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,

В.Б. ХАРЧЕНКО

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін,

E-mail: vadim-kharchenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

І.М. РАЛЬЧЕНКО

кандидат юридичних наук, суддя

E-mail: inbox@2aa.court.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4661-8531>

Другий апеляційний адміністративний суд, майдан Театральний, 1
м. Харків, 61000

ДЕЯКІ ПРИКЛАДНІ ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВО, ЛЕГАЛІЗАЦІЮ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ, ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)

АННОТАЦІЯ. Вступ. Законодавство про кримінальну відповідальність є системою відносно нестабільною. Із об'єктивних або суб'єктивних причин його приписи досить часто коригуються законодавцем, тобто перебувають у динаміці. Водночас, Конституція України гарантує кожному право знати свої права і обов'язки. Демократичні стандарти правового регулювання вимагають, зокрема, щоб після внесення змін у національне законодавство держава була обмежена у повноваженні щодо застосування новел ретроспективно, тобто, за загальним правилом, утримувалася від регулювання новими приписами тих суспільних відносин та оцінки тих юридичних фактів (у тому числі кримінальних правопорушень), які існували ще до набрання чинності новелами. У певних випадках держава має бути навіть імперативно позбавлена в цілому таких повноважень. Про це наголошено у основоположних національних та міжнародних правових актах. Водночас, через динамічність законодавства особам, які застосовують законодавство, а також тим, хто з будь-якою метою знайомиться з його приписами, не завжди легко правильно й безпомилково екстраполювати принципові загальні положення щодо темпоральних аспектів національної кримінально-правової юрисдикції на конкретні законодавчі приписи, які зазнали змін, і, відповідно, не завжди правильно згадані суб'єкти ухвалюють рішення про застосування тієї чи іншої редакції закону, який змінювався. Метою публікації є визначення прикладних темпоральних аспектів національної кримінально-правової юрисдикції та отримання науково обґрунтованих результатів в цій сфері. Це зроблено на прикладі статей Кримінального кодексу України про відповідальність за шахрайство, легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів. У дослідженні застосовано порівняльний, догматичний, історичний та системний методи.

Короткий зміст основних результатів дослідження. У загальновизнаних джерелах права вказується на необхідність ретельного врегулювання темпоральних властивостей національного законодавства в тій частині, яка стосується публічної юридичної відповідальності за правопорушення. Так, ст. 58 вітчизняного Основного Закону проголошує, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. Згідно з ч. 2 ст. 11 Загальної декларації прав людини не може накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину, а у ч. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнається неприпустимість призначення покарання, тяжче від того, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу не може накладатись покарання більш тяжке ніж те, що підлягало застосуванню в момент вчинення правопорушення. Якщо після вчинення правопорушення законом встановлюється більш легке покарання, воно підлягає застосуванню. Керуючись наведеними загальновищезначеними міжнародно-правовими нормами, стандартами для окреслення часових (темпоральних) меж національної кримінальної юрисдикції можна визнати такі постулати: 1) діяння визнається кримінальним правопорушенням (злочином, кримінальним проступком) за законом, що діяв на момент його вчинення; 2) особа не підлягає кримінальній відповідальності за свою дію чи бездіяльність, якщо на момент вчинення вони не визнавались кримінальним правопорушенням за чинним законодавством; 3) особі не може призначатись покарання (чи застосовуватись кримінально-правовий захід, який обмежує її права та свободи) більш суворе аніж те, що передбачалось законом в редакції, чинній на момент вчинення нею діяння, кваліфікованого як злочин або кримінальний проступок; 4) якщо після вчинення особою кримінального правопорушення закон змінився та встановив менш суворе покарання аніж те, що існувало на час правопорушення (у більш розлогій інтерпретації – менш суворий кримінально-правовий захід, який обмежує її права та свободи), на цю особу поширюється дія нового закону (нової його редакції), яким надалі й регулюється її кримінально-правовий статус. Міжнародні стандарти в сфері прав людини за певних умов не виключають повноважень держави на застосування до особи закону, ухваленого вже після події кримінального правопорушення. У національному законодавстві цим нормам цілком адекватно відповідають положення ст.ст. 4, 5 Кримінального кодексу України. Зазначені в них загальні правила мають забезпечувати регулювання застосування нових законів про кримінальну відповідальність. Однак, через їхню абстрактність вони не завжди правильно реалізують у правозастосовній практиці. Не завжди зрозумілі вони і для осіб, які лише вивчають кримінальне право. Особливо велика кількість проблем виникає (може виникати), якщо кримінально-правова норма змінювалася кілька разів.

Висновки. За результатами аналізу чинних та попередніх редакцій деяких статей Кримінального кодексу України (а саме ст. 190, ст. 209, ст. 212 цього закону) можна побачити ті обов'язкові елементи, які підлягають порівняльному аналізу з метою визначення темпоральних меж кримінально-правової юрисдикції, основаної на новому (зміненому, доповненому, уточненому) кримінально-правовому приписі. За його результатами набувають конкретності категорії «новий закон, який посилює (пом'якшує) кримінальну відповідальність», «новий закон, який встановлює (скасовує) кримінальну протиправність діяння», «новий закон, який іншим чином поліпшує (погіршує) становище особи».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: чинність закону про кримінальну відповідальність; кримінально-правова юрисдикція; вчинення кримінального правопорушення; застосування кримінального закону; ухилення від сплати податків; шахрайство; легалізація коштів, одержаних злочинним шляхом.

Як цитувати: Житний О. О., Харченко В.Б., Ральченко І. М. Деякі прикладні темпоральні аспекти національної кримінально-правової юрисдикції (на прикладі відповідальності за шахрайство, легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2024. Вип. 38. С.152-160 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-17>

In cites: O. O. Zhytnyi, V. B. Kharchenko, I. M. Ralchenko 92024) Some applied temporal aspects of national criminal law jurisdiction (on the example of liability for fraud, legalization of the proceeds of crime, tax evasion, duties, and mandatory payments). *The Journal of V.N. Karazin National University, Series "Law"*, (38), P. 152-160 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-17> (in Ukrainian)

Вступ. Національна нормативно-правова система в цілому й окремі її складові (серед них – і законодавство про кримінальну відповідальність) є утвореннями нестабільними. Із об'єктивних (викликаних реальними змінами у континуумі суспільних відносин) або суб'єктивних (детермінованих виключно углядом законотворців) причин приписи законодавства чи не щодня фрагментарно або масштабно коригуються (створюються, змінюються, доповнюються, скасовуються, відновлюються), тобто перебувають у динаміці (позитивній або негативній).

На цім державі як головному «модератору» правовідносин (перш за все публічних) слід завжди оперативної та вчасно й у доступних широкому загалу джерелах інформувати суспільство (як систему, яка управляється цим суб'єктом шляхом транслювання йому офіційно-владних законодавчих приписів, забезпе-

чення їх виконання й контролю за ним) про корективи у тих чи інших засобах регулювання правовідносин[1].

Основний Закон Української держави гарантує кожному право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом[2]. Демократичні стандарти правового регулювання вимагають, зокрема, щоб після внесення змін у національне законодавство держава була обмежена у повноваженні щодо застосування новел ретроспективно, тобто, за загальним правилом, утримувалася від регулювання новими приписами тих суспільних відносин (у тому числі кримінально-правових) та оцінки тих юридичних фактів (у тому числі кримінальних правопорушень), які існували ще до набрання чинності цими новелами. У певних

випадках держава має бути навіть імперативно позбавлена в цілому таких повноважень. Про це наголошено у основоположних (базових для правової системи) національних та міжнародних (глобальних й регіональних) правових актах. Водночас, через згадану вище обставину (динамічність законодавства) особам, які застосовують законодавство, а також тим, хто з будь-якою метою знайомиться з його приписами, не завжди легко правильно й безпомилково екстраполювати принципи загальні положення щодо темпоральних аспектів національної кримінально-правової юрисдикції на конкретні законодавчі приписи, які зазнали змін, і, відповідно, не завжди правильно згадані суб'єкти ухвалюють рішення про застосування тієї чи іншої редакції закону, який змінювався.

Зважаючи на викладені обставини, **метою цієї публікації** є визначення темпоральних аспектів національної кримінально-правової юрисдикції на прикладі окремих статей (а саме 190, 209 та 212) Кримінального кодексу (далі – КК) України та отримання науково обґрунтованих результатів в цій сфері.

Стан наукового дослідження теми. Досягненню цієї мети прямо або опосередковано послужили розробки загальних і спеціальних питань чинності та дії закону про кримінальну відповідальність у часі, опубліковані у працях Ю. Бауліна, В. Борисова, П. Воробєя, О. Дудорова, С. Дячука, О. Житного, М. Коржанського, П. Матишевського, В. Навроцького, Ю. Пономаренка, М. Хавронюка, В. Щупаковського та деяких інших науковців.

Результати дослідження. Слід сказати, що у найавторитетніших правових джерелах (внутрішніх і зовнішніх) передусім вказується на необхідність ретельного врегулювання темпоральних властивостей національного законодавства в тій частині, яка стосується застосування публічної юридичної відповідальності за правопорушення. Так, ст. 58 вітчизняного Основного Закону проголошує, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (тут і далі підкреслено нами – О.Ж., В.Х., І.Р.). Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення[2].

Згідно з ч. 2 ст. 11 Загальної декларації прав людини не може накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину, а у ч. 1 ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнається неприпустимість призна-

чення покарання, більш тяжкого аніж те, яке застосовувалося на час вчинення кримінального правопорушення [3; 4]. Згідно з ч. 1 ст. 49 Хартії основних прав Європейського Союзу не може накладатись покарання більш тяжке ніж те, що підлягало застосуванню в момент вчинення правопорушення. Якщо після вчинення правопорушення законом встановлюється більш легке покарання, воно підлягає застосуванню[5]. Немає сумнівів, що перш за все цитовані нами максими стосуються застосування саме кримінальної відповідальності та суміжних з нею офіційних каральних практик.

Керуючись наведеними загальновизначеними міжнародно-правовими нормами, вимогами щодо часових (темпоральних) меж національної кримінальної юрисдикції можна визнати такі: 1) діяння визнається кримінальним правопорушенням (злочином, кримінальним проступком) за законом, що діяв на момент його вчинення; 2) особа не підлягає кримінальній відповідальності за свою дію чи бездіяльність, якщо на момент вчинення вони не визнавались кримінальним правопорушенням за чинним законодавством; 3) особі не може призначатись покарання (чи застосовуватись кримінально-правовий захід, який обмежує її права та свободи) більш суворе аніж те, що передбачалось законом в редакції, чинній на момент вчинення нею діяння, кваліфікованого як злочин або кримінальний проступок; 4) якщо після вчинення особою кримінального правопорушення закон змінився та встановив менш суворе покарання аніж те, що існувало на час правопорушення (у більш розлогії інтерпретації – менш суворий кримінально-правовий захід, який обмежує її права та свободи), на цю особу поширюється дія нового закону (нової його редакції), яким надалі й регулюється її кримінально-правовий статус. Отже, як бачимо, міжнародні стандарти в сфері прав людини за певних умов не виключають повноважень держави на застосування до особи закону, ухваленого вже після події кримінального правопорушення[6, с. 44–62].

Базовий принцип чинності окремих національних законів про кримінальну відповідальність (тут підкреслимо, що мова наразі іде саме про окремі такі закони, включені у КК України як їх збірку (тобто статті та їх частини), а не про все законодавство в цілому, адже використання темпоральних правил до всього такого правового акту в цілому (всього Кодексу) є практично нереальним завданням, бо в жодній правозастосовній ситуації він не застосовується як ціле; відповідні правила діють лише щодо конкретних норм, обраних для

застосування у конкретному випадку) у часі виражає так званий «принцип ультраактивності», що закріплений в ч. 2 ст. 4 КК України: кримінальна протиправність і караність (теж, звичайно ж, кримінальна), а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час учинення цього діяння[7]. Діяння в цьому випадку слід розуміти як дію або бездіяльність, що входить до складу відповідного кримінального правопорушення (закінченого чи незакінченого), а також як суспільно небезпечну поведінку особи, що не містить ознак кримінального правопорушення та його складу (наприклад, неосудної особи чи такої, що не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність). Згідно із частиною 3 ст. 4 КК України часом вчинення кримінального правопорушення визнається день вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (незалежно від моменту настання суспільно небезпечних наслідків). У разі вчинення продовжуваного кримінального правопорушення часом його вчинення є день учинення останнього з діянь, які утворюють цей злочин, а у разі триваючого – день, коли його фактично припинено. Нарешті, у разі вчинення кримінального правопорушення у співучасті часом його вчинення конкретною особою є період виконання нею відповідної ролі (наприклад, підбурювання шляхом умовляння або пособництва у формі надання порад, вказівок) у межах спільної умисної злочинної діяльності. Таким, що діяв на час учинення діяння, вважається закон, який набрав чинності й не втратив її до дня (до початку доби) вчинення дії або бездіяльності. Закон набирає чинності через десять діб (фактично – з початку одинадцятої доби) із дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено ним самим. Інший час набрання чинності законом може бути визначений Парламентом у ньому самому[6, с. 44–62].

Рухаючись у дослідженні окресленої проблематики від загальних (викладених вище) засад темпоральних аспектів національної кримінальної юрисдикції України розглянемо їх застосування на прикладі особливостей чинності (а також дії в часі, у тому зворотній) кількох конкретних кримінально-правових приписів Особливої частини КК України. Для такого дослідження нами було обрано, зокрема, норму про відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Після ухвалення КК України (точніше – з моменту набрання ним чинності, що відбулося 01.09.2001 року)

ст. 209 зазнала істотних змін. Так, починаючи від першої (назвемо її редакція № 1 ст. 209 КК) редакції вони вносилися до зазначеної статті Законами України № 430-IV від 16.01.2003 (редакція № 2 ст. 209 КК), № 2258-VI від 18.05.2010 (редакція № 3 ст. 209 КК), № 4025-VI від 15.11.2011 (редакція № 4 ст. 209 КК), № 1702-VII від 14.10.2014 (редакція № 5 ст. 209 КК), № 770-VIII від 10.11.2015 (редакція № 6 ст. 209 КК), № 361-IX від 06.12.2019 (редакція № 7 ст. 209 КК). До причин обрання для аналізу саме цієї статті належить також потреба у посиленні ефективності кримінально-правового забезпечення захисту економіки України від використання ресурсів кримінального походження та виконання міжнародно-правових зобов'язань у захисті світової економіки від таких коштів, мінімізації тіншових бюджетів фінансування тероризму та інших загроз глобальній безпеці.

Інша обрана для аналізу темпоральних властивостей норма – ст. 212 КК України. Після набрання чинності її первинною редакцією (тобто із 01.09.2001 року), яку ми позначимо як редакція № 1 ст. 212 КК, вона зазнавала змін ще частіше, аніж попередня стаття. Так, сьогодні ст. 212 КК України діє зі змінами, внесеними згідно із Законами № 270-VI від 15.04.2008 (редакція № 2 ст. 212 КК), № 2756-VI від 02.12.2010 (редакція № 3 ст. 212 КК), № 4025-VI від 15.11.2011 (редакція № 4 ст. 212 КК), № 63-VIII від 25.12.2014 (редакція № 5 ст. 212 КК), № 2617-VIII від 22.11.2018 (редакція № 6 ст. 212 КК), № 101-IX від 18.09.2019 (редакція № 7 ст. 212 КК), № 1542-IX від 15.06.2021 (редакція № 8 ст. 212 КК), № 1888-IX від 17.11.2021 (редакція № 9 ст. 212 КК)[7]. У суто кримінологічному аспекті інтерес до темпоральних аспектів національної кримінальної юрисдикції щодо ухилення від сплати податків пояснюється потребою вдосконалення в Україні правового регулювання механізмів наповнення джерел публічних витрат (державного й місцевих бюджетів тощо) в умовах війни.

Нарешті, норму про відповідальність за шахрайство (ст. 190 КК України) було обрано для дослідження з огляду на відносно незначну кількість змін, які вносилися до неї з 2001 року.

Через обмеженість цього дослідження редакційними вимогами до обсягу статті, в ньому ми висвітлимо результати застосування загальних положень (правил, принципів) щодо дії закону про кримінальну відповідальність у часі до чинних редакцій статей та найближчих у часі до чинних їх редакцій.

Керуючись зазначеними передумовами та застосувавши до обраних предметів порівняльний, догматичний, історичний та системний методи, формуємо такі міркування та отримуємо наступні висновки.

Так, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.19 року, яким було затверджено редакцію № 7 ст. 209 КК України[8], набрав чинності 28.04.2020 року. Таким чином, нині (на час написання цієї статті) ст. 209 КК України є чинною та застосовується до актів легалізації (відмивання) ресурсів кримінального походження, вчинених з 28.04.2020 року включно. З цього часу норма в цій редакції діє безперервно та, відповідно, безперервно визначає кримінально-правову юрисдикцію України щодо кримінально протиправних діянь, у ній зазначених. Водночас, якщо кваліфіковане за ст. 209 КК України діяння має характер складеного або продовжуваного (наприклад, перетворення або маскування походження майна) чи триваючого (наприклад, володіння певним майном), то за редакцією № 7 воно кваліфікується (і, відповідно, будь-які його кримінально-правові наслідки визначаються), якщо його завершення (при будь-якій формі виконання) відбулося 28.04.2020 року або після настання цієї дати.

Наразі чинна редакція ст. 209 КК України містить три частини (кожна із самостійною диспозицією та кореспондуючою санкцією) і дві примітки. У редакції № 6 ця стаття містила три частини та три примітки. Порівняння диспозицій ст. 209 КК України у попередній і поточній редакції дозволяє побачити, що в них присутні значні відмінності. Із огляду на завдання нашого дослідження найважливішою є зміна викладу ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Так, в редакції № 7 ст. 209 КК бачимо нове діяння, яке не було криміналізоване попередньою редакцією, а саме «переміщення майна». У редакції № 6 ст. 209 КК передбачалися «дії, спрямовані на приховання чи маскування переміщення майна». Отже, замість приховування чи маскування переміщення криміналізованим стало саме фактичне здійснення переміщення майна предмета легалізації з одного місця в інше. Щодо цієї дії, як бачимо, у новій редакції аналізованої норми відбулося встановлення кримінальної протиправності, а тому за неї відповідальність можлива лише якщо її вчинено з 28.04.2020 року включно (зворотної дії в часі в цій частині норма не має).

Змінилися й ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Так, у попередній редакції опис складу кримінального правопорушення не викликав сумнівів в тому, що законодавець мав на увазі виключно прямий умисел як головну її ознаку[9, с. 204]. Наразі ж наявне у змісті ст. 209 КК України словосполучення «повинна була знати, що майно одержане злочинним шляхом» свідчить, що легалізація може бути вчинена й з необережності. Тобто по суті відбулася криміналізація необережних дій.

У зазначених випадках редакція № 7 ст. 209 КК діє лише ультраактивно та застосовується до криміналізованих нею діянь, вчинених виключно після їх криміналізації (принаймні, розпочатих після цього).

Порівняльний аналіз свідчить, що відмінності між редакцією № 6 та редакцією № 7 ст. 209 КК України полягають також й у іншому формулюванні санкцій. Втім, не всі зміни змінюють темпоральні межі кримінально-правової юрисдикції новел. Так, у редакції № 6 санкції всіх трьох частин вказували на обов'язкове додаткове покарання – конфіскацію майна. Міститься вона й в чинній редакції ст. 209 КК України. Водночас, якщо раніше законодавець вказував на застосування конфіскації з використанням сполучника «та», то в чинній – вже без нього. Така лаконічність на зміст санкції не вплинула: і в попередньому, і в новому (більш стислому) формулюванні конфіскація майна – обов'язкове додаткове покарання. За винятком вказаної вище незначної редакційної зміни санкції перших частин попередньої та чинної редакцій ст. 209 КК України є тотожними. Отже, караність простих (некваліфікованих) форм легалізації кримінальних коштів не змінилася. Втім, змінилася караність кваліфікованих (ч. 2 ст. 209 КК України) та особливо кваліфікованих (ч. 3 ст. 209 КК України) форм легалізаційних практик. Згідно із другою частиною чинної редакції кримінальне правопорушення карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, в той час як у попередній редакції воно каралося позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років. Отже, ч. 2 ст. 209 КК України в редакції № 7 є законом, який пом'якшив кримінальну відповідальність, а тому має зворотну дію у часі. Саме вона має застосовуватися до осіб, які вчинили легалізацію «кримінальних ресурсів» до 28.04.2020 року за наявності кваліфікуючих ознак «повторно», «за попередньою змовою групою осіб», «у великому розмірі». Подібні висновки впливають і з порівняння частин третіх аналі-

зованої статті у її редакціях № 6 та № 7. Так, у чинній редакції злочин карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. Раніше це основне покарання встановлювалося на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Як бачимо, верхню межу санкції було знижено. Отже, ч. 3 ст. 209 КК України в редакції № 7 також є законом, який пом'якшує кримінальну відповідальність, та згідно із загальним правилом ч. 1 ст. 5 КК України, він має зворотну дію в часі.

Порівняння чинної та попередньої редакцій ст. 212 КК України призводить до таких висновків.

Наразі зазначена норма, нагадаємо, діє у редакції, внесеної Законом України № 1888-IX від 17.11.2021 року (редакція № 9 статті) [10]. Відповідно, з метою виконання зазначених завдань, вона підлягатиме порівнянню з попередньою редакцією, внесеною Законом України 1542-IX від 15.06.2021 року (редакція № 8 ст. 212 КК України) [11].

Порівняння свідчить, що чинна редакція відрізняється від попередньої введенням нового нетипового припису, який розміщено у ч. 6 ст. 212 КК України: «діяння, передбачені частинами першою - третьою цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять у систему оподаткування, якщо такі діяння пов'язані з придбанням (формуванням джерел придбання), створенням, одержанням, використанням об'єктів, щодо яких особою було подано одноразову (спеціальну) добровільну декларацію та сплачено узгоджену суму збору відповідно до підрозділу 9-4 «Особливості застосування одноразового (спеціального) добровільного декларування активів фізичних осіб» розділу XX Податкового кодексу України в межах складу та вартості об'єктів декларування, зазначеної в одноразовій (спеціальній) добровільній декларації як база для нарахування збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування, якщо такі діяння вчинені до 1 січня 2021 року та пов'язані з придбанням (формуванням джерел придбання), створенням, одержанням, використанням об'єктів одноразового (спеціального) добровільного декларування або розпорядженням ними».

Такий припис є складовою механізму заохочення платників податків до детінізації власних ресурсів та, оскільки він очевидно наділяє особу новими вигідними для неї правами у кримінально-правових відносинах (адже за певних умов невиконання нею в минулому податкового обов'язку не вважається

кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 212 КК України). Отже, як новий закон, який іншим чином поліпшує становище особи, ч. 6 ст. 212 КК України має зворотну дію у часі.

Зіставлення санкцій ст. 212 КК України у попередній і чинній редакціях дозволяє побачити, що в редакції № 9 порівняно з редакцією № 8 відбулися зміни в бік посилення кримінальної відповідальності. Так, викладено в новій редакції санкцію частини першої. Наразі вона виглядає так: «карається штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [7]. У попередній редакції санкція передбачала покарання за некваліфіковане ухилення від сплати податків у виді штрафу від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Як бачимо, законодавчі редакційні зміни призвели до того, що межі (нижча й вища) основного покарання у виді штрафу було значно підвищено. Крім того, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю у редакції № 9 з альтернативного основного трансформувалося у додаткове факультативне. В цілому зміни призвели до посилення правообмежень для осіб, до яких застосовується ч. 1 ст. 212 КК України в новій редакції. Тому наразі при призначенні покарання за акти некваліфікованого ухилення від сплати податків, вчинені під час чинності редакції № 8, слід керуватися саме нею. Чинна редакція частини 1 ст. 212 КК України зворотної дії в часі не має.

Аналогічний висновок слід зробити й за результатами порівняння санкцій ч. 2 ст. 212 КК України у чинній та попередній редакціях.

Слід зазначити, що чимало уточнень, що вносяться у КК України, стосуються передусім «операцій» над текстами санкцій норм Особливої частини цього закону. У таких випадках оцінка змін у темпоральному аспекті національної кримінально-правової юрисдикції, як правило, не потребує від фахівців занадто великих зусиль для висновку, чи посилилася (чи, навпаки, пом'якшилася) кримінальна відповідальність, та, відповідно, вирішити питання про чинність та дію в часі норми у різних її редакціях. Наприклад, норма про досить поширене кримінальне правопорушення проти власності – шахрайство (ст. 190 КК України) за двадцять три роки її існування в чин-

ному кодексі зазнала чотирьох змін (їх внесено Законами України № 270-VI від 15.04.2008 (відповідно, назвемо їх редакцією № 2 ст. 190 КК), № 2617-VIII від 22.11.2018 (редакція № 3 цієї статті), № 3233-IX від 13.07.2023 (редакція № 4), № 3342-IX від 23.08.2023 (редакція № 5)). Зокрема, у редакції № 3 санкція частини першої статті була сформульована таким чином: «карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років». Натомість у редакції № 4 санкцію цієї ж частини було змінено і викладено таким чином: «карається штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років». Порівнявши ці редакції та врахувавши, що диспозиція ч. 1 ст. 190 КК змін не зазнала, доходимо висновку, що редакція № 4 ст. 190 КК України є більш суворим законом та мала застосовуватися виключно ультраактивно, тобто з часу набрання чинності відповідним законом. Відповідно, зворотної дії вона не має. Пояснюється це посиленням кримінальної відповідальності шляхом підвищення меж двох основних видів покарань (збільшенням розмірів (сум) штрафу та мінімальної межі строку громадських робіт). Неважко побачити, що в новій редакції законодавець, діючи в межах повноважень щодо реалізації кри-

мінально-правової юрисдикції, доповнив санкцію статті за некваліфікований вид шахрайства елементами, що посилили кримінальну відповідальність. Відповідно, такі зміни унеможливають ретроспективне поширення кримінально-правової юрисдикції, основаної на новій редакції ч. 1 ст. 190 КК України.

Звичайно ж, викладеними в цій публікації питаннями темпоральні аспекти кримінально-правової юрисдикції не обмежуються. Так, наприклад, потребує подальшого вивчення проблематика застосування нових законів, якщо вони вводять або скасовують нові види звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, чи підстави виключення їх, впроваджують кримінально-правові імунітети тощо [12].

Висновки. Підводячи підсумки проведеному дослідженню деяких темпоральних властивостей (правил та принципів) кримінально-правової юрисдикції наголосимо, що на перший погляд порушена проблематика може видатися досить нескладною. Водночас, за умов перебування законодавства України про кримінальну відповідальність в стані стійкої динаміки, вимагається особлива уважність та застосування комплексу пізнавальних методів в процесі вибору норми, яка підлягає застосуванню, що було продемонстровано нами на конкретних прикладах щодо національної кримінально-правової юрисдикції стосовно актів шахрайства, легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, а також ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Haltsova V. V., Kharytonov S. O., Khramtsov O. M., Zhytnyi O. O., Vasyliiev A. A. Criminal law as a means of protecting human rights and freedoms in the modern world. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2021. № 28 (3). P. 248–256.
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. Хартія основоположних прав Європейського Союзу. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu>.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Трубникова. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 444 с.
7. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 361-IX від 06.12.19 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>.
9. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хаврюнюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.
10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки Украї-

ни та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 17 листопада 2021 року № 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n35>.

11. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку із внесенням змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15 червня 2021 року № 1542-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1542-20#n9>.

12. Бегунц А. О. Феномен імунітетів у кримінальному праві України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2022. Вип. 34. С.126-132. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-15>

Стаття надійшла до редакції 22.10.2024

Стаття рекомендована до друку 24.11.2024

O. O. ZHYTNYI

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Department of Criminal Law Disciplines, School of Law

E-mail: alexzprof@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-626X>.

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody Square, 4

V. B. KHARCHENKO

Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Criminal Law Disciplines, School of Law

e-mail: yadim-kharchenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2412-7909>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody Square, 4

I. M. RALCHENKO

PhD in Law

E-mail: inbox@2aa.court.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4661-8531>.

Judge of the Second Administrative Court of Appeal

Kharkiv, 61000, Teatral'nyi Square, 1

SOME APPLIED TEMPORAL ASPECTS OF NATIONAL CRIMINAL LAW JURISDICTION (ON THE EXAMPLE OF LIABILITY FOR FRAUD, LEGALIZATION OF THE PROCEEDS OF CRIME, TAX EVASION, DUTIES, AND MANDATORY PAYMENTS)

ANNOTATION. *Introduction.* Criminal law is a relatively unstable system. For objective or subjective reasons, its provisions are often adjusted by the legislator, i.e. they are in flux. At the same time, the Constitution of Ukraine guarantees everyone the right to know their rights and obligations. Democratic standards of legal regulation require, in particular, that after amending national legislation, the state should be limited in its power to apply the novelties retrospectively, i.e., as a general rule, refrain from regulating with new provisions those social relations and assessing those legal facts (including criminal offenses) that existed before the novelties came into force. In certain cases, the state should even be deprived of such powers in general. This is emphasized in fundamental national and international legal acts. At the same time, due to the dynamism of legislation, it is not always easy for persons applying the law, as well as those who read its provisions for any purpose, to correctly and accurately extrapolate the fundamental general provisions on the temporal aspects of national criminal law jurisdiction to specific legislative provisions that have been amended, and, accordingly, the above-mentioned subjects do not always correctly decide to apply a particular version of the amended law.

The purpose of the publication is to identify the applied temporal aspects of national criminal law jurisdiction and to obtain scientifically sound results in this area. This is done on the example of the articles of the Criminal Code of Ukraine on liability for fraud, legalization of the proceeds of crime, and evasion of taxes, duties, and mandatory payments. The study uses comparative, dogmatic, historical and systematic methods.

Summary of the main results of the study. Generally recognized sources of law point to the need for careful regulation of the temporal properties of national legislation in the part which concerns public legal liability for offenses. For example, Article 58 of the Ukrainian Basic Law states that laws and other legal acts do not have retroactive effect, except when they mitigate or cancel a person's liability. No one can be held liable for acts that were not recognized by law as offenses at the time they were committed. According to Article 11(2) of the Universal Declaration of Human Rights, no punishment shall be imposed which is heavier than that which could have been applied at the time of the commission of the crime, and Article 7(1) of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms recog-

nizes the inadmissibility of imposing a punishment heavier than that which was applied at the time of the commission of the criminal offense. Pursuant to Article 49(1) of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, no penalty shall be imposed which is heavier than that which was applicable at the time of the offense. If the law establishes a lighter penalty after the commission of the offense, it shall be applied. Guided by the above generally recognized international legal norms and standards for determining the time (temporal) limits of national criminal jurisdiction, the following postulates can be recognized 1) an act is recognized as a criminal offense (crime, misdemeanor) under the law in force at the time of its commission; 2) a person is not subject to criminal liability for his or her action or inaction if at the time of commission it was not recognized as a criminal offense under the applicable law; 3) a person may not be punished (or subjected to a criminal measure restricting his or her rights and freedoms) more severely than that provided for by the law in the version in force at the time of the act qualified as a crime or criminal offense; 4) if after committing a criminal offense, the law has changed and established a less severe punishment than the one that existed at the time of the offense (in a broader interpretation, a less severe criminal law measure that restricts his or her rights and freedoms), this person is subject to the new law (its new version), which further regulates his or her criminal law status. Under certain conditions, international human rights standards do not exclude the power of the state to apply to a person a law adopted after the criminal offense has been committed. In the national legislation, the provisions of Articles 4 and 5 of the Criminal Code of Ukraine adequately meet these standards. The general rules specified in them should ensure the regulation of the application of new laws on criminal liability. However, due to their abstract nature, they are not always properly implemented in law enforcement practice. They are also not always clear to persons who are just studying criminal law. A particularly large number of problems arise (may arise) if a criminal law provision has been amended several times.

Conclusions. Based on the analysis of current and previous versions of certain articles of the Criminal Code of Ukraine (namely, Art. 190, Art. 209, Art. 212 of this law), one can see the mandatory elements which are subject to comparative analysis with a view to determining the temporal limits of criminal jurisdiction based on a new (amended, supplemented, clarified) criminal law provision. Based on its results, the categories of “new law that enhances (mitigates) criminal liability”, “new law that establishes (abolishes) criminal unlawfulness of an act”, “new law that otherwise improves (worsens) the situation of a person” become more specific.

KEYWORDS: law on criminal liability; criminal law jurisdiction; commission of a criminal offense; application of criminal law; tax evasion; fraud; legalization of proceeds of crime.

REFERENCES

1. Haltsova V. V., Kharytonov S. O., Khramtsov O. M., Zhytnyi O. O., Vasyliiev A. A. (2021). Criminal law as a means of protecting human rights and freedoms in the modern world. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 28 (3). P. 248–256. (in Ukrainian)
2. The Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (in Ukrainian)
3. Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by UN General Assembly resolution 217 A (III) of December 10, 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (in Ukrainian)
4. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 04, 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. (in Ukrainian)
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu>. (in Ukrainian)
6. Criminal Law of Ukraine. General part: textbook / edited by V. M. Trubnikov. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2015. 444 c. (in Ukrainian)
7. Criminal Code of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (in Ukrainian)
8. On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine No. 361-IX of 06.12.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>. (in Ukrainian)
9. Corruption schemes: their criminal legal qualification and pre-trial investigation / Edited by M.I. Khavroniuk. Kyiv: Moskalenko O. M., 2019. 464 c. (in Ukrainian)
10. On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure of Ukraine on the Implementation of the Bureau of Economic Security of Ukraine and Related Improvements in the Work of Certain State Law Enforcement Agencies: Law of Ukraine of November 17, 2021, No. 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n35>. (in Ukrainian)
11. On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine in connection with amendments to the Tax Code of Ukraine to stimulate the de-shadowing of income and increase the tax culture of citizens by introducing voluntary declaration of assets owned by individuals and payment of a one-time fee to the budget: Law of Ukraine of June 15, 2021, No. 1542-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1542-20#n9>. (in Ukrainian)
12. Begunts A. O. (2022). The phenomenon of immunities in the criminal law of Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series “Law”*, (34), P. 126-132. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-15> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 22.10.2024

The article is recommended for printing 24.11.2024